

3. Кантор В.К. Личность и власть в России: сотворение катастрофы. // Вопросы философии. – 1998. – № 7. – С.15-21.
4. Кецкало Н.М. Эволюция проблемы личности в истории философской мысли // Вестник МГТУ, 2006. – Т. 9. – №4. С. 547-555.
5. Флоренский П.А. Столп и утверждение Истины. // Флоренский П.А. Собр. соч. – М.: Правда, 1990. – Т. 1
6. Франк С.Л. Духовные основы общества. – М., Мысль, 1992.

Швецова А.В., Стулова І.М.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Перш ніж говорити про толерантність та її роль у розвитку національної культури, слід звернутися до питання, що власне собою представляє національна культура і які її особливості.

Серед ключових проблем національного розвитку в сучасній літературі активно обговорюються поняття нації, етносу, націоналізму, національної ідеї. При цьому більшість дослідників, як вітчизняних, так і зарубіжних (Е. Сміт, Р. Арон, Е. Гелнер, К. Ясперс, Д. Міллер, О. Бочковський, М. Степико, Г. Касьянов, Т. Рудницька, Є. Бистрицький, Ю. Бачинський, С. Пролеєв та ін.) під нацією розуміють громадянську та політичну спільноту. Незважаючи на те, що саме такий підхід є найпоширенішим, досить часто у наукових працях, нормативно-правових актах, публіцистиці та ЗМІ дефініціями «нація», «національний», «національність» позначається те, що у науковому дискурсі і міжнародно-правовій практиці держав розглядається як «етнос», «етнічний» та «етнічність».

Відзначаючи факт, що у сучасній суспільній думці можемо бачити два основних підходи до трактування нації – нація у значенні політичної і громадянської спільноти та нація як спільнота етнічна – зразу ж зауважимо, що у даному випадку нація розуміється як спільнота політична, для якої характерне розвинуте громадянське суспільство, демократична правова держава, вільне підприємництво та ринкова економіка, загальнонаціональна культура, що об'єднує представників усіх етносів як «співгромадян».

Етнічність же, за своєю суттю, полягає насамперед у самоідентифікації та самовираженні певної народності і не пов'язана із створенням окремих суспільних та політичних інститутів. Власне кажучи, не можна тому говорити про «національні меншини» – мова може йти лише про етнічні.

Звісно, етнокультурні риси неминуче властиві і нації. Це визначається, по-перше, особливостями титульного народу, а, по-друге, спільними інститутами, що забезпечують національну єдність – державною мовою та правовою системою, яка обумовлює спільні для усіх громадян права й обов'язки. Таку національну культуру називають ще «соціетальною», тобто такою, яка б заохочувала своїх громадян розглядати свої шанси на успіх як пов'язані з участю у спільних соціетальних інститутах, діяльність яких ведеться спільною мовою [1].

Від створення такої культури залежить власне доля нації та її історичний успіх – вони визначаються тим, наскільки спроможна до життя буде нова соціально-політична єдність, у якій культурно-етнічна спільність настільки ж зберігається, наскільки й долається завдяки залученню до національного життя усіх громадян, незалежно від їх етнічного походження.

Разом із тим, спостерігаючи за реаліями сучасного життя, можемо дійти висновку, що, незважаючи на розвиток комунікацій, технологій, зростання численності населення, інтернаціоналізацію культури загалом, люди аж ніяк не хочуть відмовлятися від своєї етнічної приналежності і прагнуть уникати асиміляції та зберегти свою культурно-етнічну своєрідність.

Відомий вислів К. Леві-Строса, що «світова цивілізація не може бути у світовому масштабі нічим іншим, крім як коаліцією культур, кожна з яких зберігає свою своєрідність» наочно підтверджується сьогоденною суспільно-політичною практикою.

Своєрідний етнічний ренесанс став незаперечним фактом життя наприкінці двадцятого століття і довів, що самореалізація людини у світі все ж відбувається у певним чином обмеженому соціокультурному просторі, і не може визначатися лише загальнонаціональною (або соціетальною) культурою, а передбачає ще й існування відповідної етнічної.

Цих процесів не може уникнути й Україна, яка, незважаючи на майже сімдесятилітній період брутального етнічного нівелювання, зберегла як культурну своєрідність титульного народу, так і етнічних груп, що проживають на її території. Слід зважати на те, що українці складають у нашій державі більше $\frac{3}{4}$ населення (за винятком таких регіонів, як Закарпаття, Крим, Приазов'я), а загалом в Україні проживають представники більше 100 етносів. Поліетнічна та полікультурна структура українського суспільства – об'єктивна реальність, що має глибоке історичне коріння, а міжетнічні відносини – завжди важливий фактор соціального розвитку України. Саме останнє визначає значення такого феномена, як толерантність.

Загальноприйнято вважати, що толерантність – поняття, яке походить від латинського *tolerantia*, що означає «терпіння». Саме тому толерантність тлумачиться, зазвичай, як терпимість до чужих поглядів, вірувань, поведінки, або як відсутність чи послаблення реакції на який-небудь несприятливий фактор.

Проте у певному випадку ми зустрічаємося із фактом терпіння, тобто, як правило, із станом внутрішньої напруги та певного дискомфорту, часто насильницьким придушенням у собі відповідних емоцій, бажань та відповідних дій. Таке розуміння феномена толерантності мало що може дати для позитивного реформування сучасної соціально-політичної ситуації, яка, як ми бачимо, характеризується багаточисленними соці-

альними, економічними, релігійними, етнічними та іншими конфліктами, незважаючи на досить високий рівень раціональності та свідомості людської життєдіяльності, на розробленість різноманітних технологій щодо попередження й урегулювання суспільних протиріч, а також, незважаючи на відповідні масові зусилля різноманітних асоціацій, союзів, громадських рухів і т.ін.

Найбільш гострі, затяжні конфлікти виникають на етнокультурному ґрунті, особливо, якщо реалізація національної ідеї «обтяжена» різноманітними економічними та політичними кризами. І, якщо толерантність розуміти просто як ситуацію терпіння, яке, між іншим, може й «увірватися», то, власне, вона відразу ж виступає як швидкоплинне та нестабільне явище, що не може стати одним із чинників національного розвитку України.

Для того, щоб більш точно зрозуміти сутність толерантності, слід зазначити, що толерантність – це установка, яка протистойть (у випадку етно-національних взаємовідносин) такому, до речі кажучи, природному явищу, як етноцентризм. Саме тому усвідомлення етноцентризму, його особливостей та шляхів подолання (точніше, мабуть, коректування) є суттєвим чинником розвитку національної культури та формування концепції толерантності.

Сучасні дослідження, зокрема – Д. Кембела, свідчать, що усім людям властиво: вважати те, що відбувається у їхній культурі, найбільш природним та правильним; розглядати звичаї своєї групи як універсальні; вважати норми, ролі та цінності своєї спільноти безумовно вірними; вважати взаємодопомогу і кооперацію з членами своєї групи природними; діяти так, щоб члени своєї групи були у вигоді; пишатися своєю групою як еталоном та відчувати неприязнь по відношенню до зовнішніх груп [2].

Тобто толерантність, навіть якщо її розуміти просто як терпимість, не є безпосередньо природним явищем, а вимагає цілеспрямованих зусиль щодо свого формування та укорінення у соціумі. Це можливо лише у тому випадку, коли на ідею толерантності налаштовані як загальнонаціональна так і конкретні етнічні культури. Особливе значення у цьому процесі мають відігравати відповідні політичні інститути, насамперед – держава, адже саме вона контролює та спрямовує діяльність головних агентур соціалізації особистості – освіти, права, ЗМІ і т.ін. Саме під кутом толерантності слід оцінювати навчальні програми, закони, продукцію ЗМІ.

При цьому важливо виходити із науково-обґрунтованого, сучасного розуміння толерантності. Слід не просто відзначити, що толерантність – важлива ознака загальної та політичної культури, необхідний елемент громадянського суспільства, справжньої демократії та гуманізму, ідеологічного й політичного плюралізму [3].

Вірогідно, толерантність, по суті своїй, є переконанням особистості й суспільства у абсолютному і безумовному праві «іншого буття» на існування та повноцінний розвиток, у праві «іншого буття» на таку ж самоцінність і таку ж повагу, які визнаються людьми і по відношенню до власного буття.

Сутність сучасного розуміння толерантності яскраво виражена у концепції французького дослідника Поля Рікера. У своїй статті «Толерантність, нетолерантність, неприйнятне» він зупиняється насамперед на політичному розумінні толерантності. Аналізуючи толерантність у площині трьох рівнів прикладання даного поняття, а саме – інституційному, культурному та релігійному – П. Рікер відзначає їх відносну автономність і одночасно – взаємозалежність. Виходячи з цього, він відзначає роль правової держави, політичних свобод, рівності перед законом, свободи совісті для реалізації засадничої демократичної цінності – справедливості. Саме виходячи із принципу справедливості П. Рікер пропонує розуміння того, що таке толерантність. Справедливість у даному випадку розуміється (за Дж. Роулзом) як вимога щодо того, «щоб при розподілі вигод та збитків найбільш слабка група зазнавала найменшої шкоди; точніше, щоб збільшення переваг для тих, хто поставлений до найбільш несприятливих умов, компенсувалося зменшенням шкоди для можливих у суперництві» [4].

Виходячи з цього та із поняття толерантності як «права супротивника на існування та, у граничному наближенні, у щирому бажанні культурного співжиття між «тими, хто вірить у рай, та тими, хто не вірить у нього», П. Рікер приходять до висновку, що толерантність «вводиться до гри на рівні значно глибшому, ніж інституції, одвічний образ дії стосовно іншого» [5].

Він вважає, що для формування толерантності як соціального феномена важливі також презумпція свободи, повага, конфліктний консенсус, плюралізм, прийняття іншого як самого себе. Усе зазначене є умовами толерантності, які мають забезпечуватися політичними та культурними інституціями.

Виходячи із цього та раніше виокремлених ознак нації, слід зазначити, що толерантність є необхідним чинником функціонування: по-перше, демократичної держави, яка має забезпечувати реалізацію принципу толерантності як справедливості – тобто створення спеціальних умов для компенсування більш слабким групам їх соціальних чи природних обмежень; по-друге, громадянського суспільства, для якого важливе значення має громадянська злагода, по-третє, національної культури, яка повинна об'єднувати на спільних засадах культури етнічні.

Пріоритетною умовою виживання і розвитку нації є соціальна гармонія, у тому числі – гармонія етнічних культур у лоні загальнонаціональної. Діалог різних культур на засадах толерантності, позитивного відношення до факту етнічних відмінностей, бачення спільного національного майбуття, впевненості у тому, що для усіх людей і народів існують спільні умови життя і спілкування, і що саме своєю несхожістю вони цікаві одне для одного, а «спроби задовольнити інтереси одного етносу за рахунок інтересів іншого обов'язково обернуться спільною бідною усіх» [6] – саме ці настанови повинні стати головними для формування й розвитку української держави та української національної культури.

Джерела та література

1. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин. – Харків, Центр освітніх ініціатив, 2001. – С.26-27.
2. Див.: Лебедева Н. Введение в этническую и кросс-культурную психологию. – М.: «Ключ – С», 1999. –

- С.22.
3. Див.: Гадевосян Э.В. Словарь-справочник по социологии и политологии. – М.: Знание, 1996. – С.233-234.
  4. Рікер П. Толерантність, нетолерантність, неприйнятне // Рікер П. Навколо політики. – К.: «Д.Л.», 1999. – С.319.
  5. Рікер П. Толерантність, нетолерантність, неприйнятне // Рікер П. Навколо політики. – К.: «Д.Л.», 1999. – С.323.
  6. Цветков А.П. Полиэтнический и поликультурный Крым: проблемы, решения, перспективы // Вестник БАЕ. – 2002. – №1. – С.30.

Шилова Л.В.

ТВОРЧА СПАДЩИНА ЗАТИРКЕВИЧ-КАРПИНСЬКОЇ ЯК УТВЕРДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Історія українського театру багата на славні імена. Серед них є ім'я видатної української артистки Ганни Петрівни Затиркевич-Карпинської. Саме її покликання та її мистецтво були засобом слугування рідному народові, його культурі. Своїм талантом такі діячі сцени, як Затиркевич-Карпинська, пристрасно боролись за розвиток українського національного театру, відстоювали його реалізм, народність та ідейність. Артистка з сильним і оригінальним талантом лишила в історії українського театру яскравий слід. За амплу вона була характерною актрисою і на своєму поприщі створила цілу галерею самобутніх образів. На сцені Затиркевич-Карпинська вражала глядачів невимушеністю гри, досконалим знанням життя українського народу, вмінням глибоко правдиво його відтворювати. П. К. Саксаганський писав: «Старих пашекуватих бабів, сердитих свекрух та лайливих перекупок вона грала чудово», «нічого надуманого, все просто, природно».

Театр корифеїв, який мав щасливу долю мати в своїй трупі таку обдаровану артистку, був справжнім «народним» театром, який так щільно увійшов у свідомість народу, злився з ним воедино і тримався на ґрунті саме українського характеру, характерних рис українського народу, його моральних принципів. Очевидно, в тім є велика заслуга і Затиркевич-Карпинської, її значний внесок в історії українського театру полягає в тому, що у виконанні своїх ролей артистка припадала до животворного джерела народної мудрості, яка віками збереглася саме на селі й була міцно замішана на біблейських заповідях. Театр корифеїв був – акторський театр. Трупа багато мандрувала. Це вимагало постійного оновлення репертуару. Так, під час гастролей артистка перше створила образ Стехи в драмі Кропивницького «Глитай, або ж павук».

Цього ж року Ганна Петрівна виступає у ролі Прієски в драмі «Доки сонце зійде, роса очі виїсть». Громадкість побачила, що в особі Затиркевич український театр придбав видатного художника сцени. Своїм мистецтвом вона уміла примусити глядача повірити, що в її грі відтворюється справжнє життя. «Глядач ладен забути, що він знаходиться у театрі, - писав один із сучасників актриси про гру Затиркевич-Карпинської, йому здається, що перед ним якимись чарами, розкрилася завіса, яка ховала справжню, неприкрашену дійсність». В амплу комедійних старух та жартівливих молодичь Ганна Петрівна створила галерею неперевершених образів; багато талановитих артисток наслідували її творчому почерку. Головною особливістю гри цієї видатної артистки була народність, соковитість, переконливість та простота у художньому показі життєвої правди на сцені. Ганна Петрівна полонила глядачів і колег акторів своєю зовнішньою і внутрішньою творчою привабливістю. Постає кремезної сільської молодичі, надзвичайно гарне обличчя, виключно дзвінкий компактний голос, специфічна для української селянської жінки мелодика мови, яка вільно невимушено лилася з багатющими інтонаціями, продиктованими внутрішніми колізіями ролі, хороша приваблива усмішка, сріблястий сміх та надзвичайно виразна міміка - все це при винятковому внутрішньому насиченні ролі часто робило актрису центром всієї вистави. Разом з тим у грі Ганни Петрівни не було й тіні того грубого шаржу, під виглядом якого рядові актриси іноді подають нібито реальне життя. У ролі Лимарихи у драмі «Лимерівна» П. Мирного артистка здобула суцільний тріумф. У переходах від грубого сварливого тону до ніжної ласки і в боротьбі, що відбувалася в серці Лимарихи між любов'ю до дочки і бажанням бачити її одруженою з багатим нелюбом, Затиркевич-Карпинська була надзвичайно яскрава й переконлива, приковувала до себе увагу всіх глядачів. Лимариха в її виконанні не тільки ласала до горілки баба, але й мати, яка гаряче любить свою дитину і дбає про її щастя, хоч і розуміє це щастя по своєму, вбачаючи його лише в багатстві. Її Лимериха мала прототипи, які актриса спостерігала в навколишньому житті. Найбільш її допомагало добре знання середовища свого сценічного образу, або фантазування про життя персонажу до появи на сцені (коротка біографія). Вивчаючи поведінку свого персонажу протягом усієї драми, вона одбирала в пам'яті найпотрібніше з її життєвих спостережень і поволі наповнювала роль щораз новими рисами та відповідними інтонаціями, аж поки в цілому не зажила багатограним, повнокровним життям цієї прекрасної ролі, яку дуже любила.

Творячи свої образи, Затиркевич-Карпинська завжди намагалася знайти для них людські риси. Навіть у такому образі як Риндичка в «По ревізії» М. Л. Кропивницького, що була центром всіх чуток і брехень на селі, з усіма сварилась та судилась, яку не можна переговорити і перелякати, навіть у цій клятій бабі Ганна Петрівна знаходила людські риси. Її Риндичка відхідлива, здатна забути сварку і навіть пожаліти суперницю. У сцені примирення Риндички Затиркевич-Карпинська завжди викликала бурю оплесків. При цьому артистка весь час лишалась на повному серйозі, не припускаючи найменшої вульгаризації. Своїм трактуванням ролі Риндички вона викривала тип темної сільської жінки, скаліченої тяжким життям. У соковитому виконанні Г. П. Затиркевич-Карпинської цей образ набував глибокого ідейного значення і звучав як протест